

© Gintautas Beržinskas

HANSAS WISSKIRCHENAS (* 1955 Diuseldorfe) – vokiečių literatūrologas ir muziejaus direktorius. Marburgo universitete studijavo filosofiją ir germanistiką. 1985 m. Marburge apgynė daktaro disertaciją apie Thomo Manno šaltinius romanams *Užburtas kalnas* ir *Daktaras Faustas*. Iki 1991 m. buvo Marburgo universiteto mokslinis darbuotojas. Nuo 1991 m. dirbo Liubeke Budenbrokų name, nuo 1993 m. vadovavo šiam muziejui. Nuo 2001 m. Wißkirchenas yra Hanzos miesto Liubeko kultūros fondo direktorius, šiam fondui nuo 2006 m. greta jau priklausiusių Budenbrokų ir Günterio Grasso muziejų pavaldūs visi Liubeko miesto muziejai. 2006 m. tapo Liubeko universiteto partnerystės profesoriumi. Jis yra Vokietijos Thomo Manno draugijos prezidentas ir Literatūrinių draugijų ir atminimo vietų darbo grupės pirmininkas.

Broliai Mannai ir Veimaro respublika

HANS WISSKIRCHEN

Mannai yra stulbinanti šeima. Ji išaugino ne tik Heinrichą ir Thomą Mannus, vienus žymiausių XX a. rašytojų, bet ir didelį būrį kitų rašančių skirtingo temperamento ir gebėjimų amžininkų. Per jų likimus atsiskleidžia visas šimtmetis, jo katastrofos ir iššūkiai. Mannai – tai amžiaus šeima...

Kalbėti apie brolius Mannus ir Veimaro respubliką neįmanomą nepapasakojus priešistorės. Abu Mannai, Tomas ir Heinrichas, užaugo Vokietijos imperijoje. Šios valstybės griūtis po pralaimėto pasaulinio karo ir visiškai skirtinga jų reakcija į tai iš esmės nulėmė vėlesnį jų santykį su Veimaro respublika. Norėčiau šį santykį Jums pristatyti kaip brolišką pokalbį, kuriam anaip tol nesvetima kontroversija.

Brolių karas

1914 m. rugpjūčio 1 d. Vokietijos imperija oficialiai stojo į karą greta savo sąjungininkės Austrijos-Vengrijos ir paskelbė mobilizaciją. Prasidėjo karas, kurio dalyvės jį laikė regioniniu konfliktu, pasibaigiančiu artimiausiu laiku. Vokietijoje visų atmintyje dar buvo išlikęs orientyru tapęs 1870–1871 m. karas. Tada niekas negalėjo nujausti, kad šis konfliktas išaugs į Pirmąjį pasaulinį karą ir nusineš milijonų žmonių gyvybę. Lygiai taip pat 1914 m. rugpjūtį nebuvo galima numatyti, kad šis karas sukels esminius Europos struktūros ir pasaulinės galios pasiskirstymo pokyčius. Trumpai tariant: nė viena pusė negalėjo žinoti, koks radikaliai kitoks bus pasaulis po ketverių

metų, lyginant jį su ta vasara. To nežinojo ir broliai Mannai. Visgi reikėtų atskirti: Thomo Manno susižavėjimas labai skyrėsi nuo nuosaikaus Heinricho Manno požiūrio.

Per karą tarp brolių Mannų kilo didelis konfliktas. Nuomonės labiausiai išsiskyrė dėl politikos, bet, taip pat, žinoma, ir dėl meno ir gyvenimo.

Kai Thomas savo paskutiniame laiške Heinrichui prieš tarp jų stojusią tylą kalbėjo apie „didelį, teisingą, iškilmingą tautos karą“ frankofilui karo priešininkui tai prilygo provokacijai. 1914 m. rugsėjo pabaigoje – lapkričio pradžioje greičiausiai įvyko paskutinis brolių susitikimas, per kurį Thomas su užsidegimu dar gynė Vokietijos imperijos galios pretenzijas, o Heinrichas buvo įsitikinęs, jog monarchija pralaimės ir bus nuversta. Po to dėl skirtingų politinių įsitikinimų broliai daugelį metų neištarė viens kitam nė žodžio.

1914 m. vasaros pabaigoje Thomas Mannas savo susižavėjimą karu išreiškė keliuose greitai viena po kitos pasirodžiusiose publikacijose. Thomas Mannas, priešingai nei jo demokratinių pažiūrų brolis, pasisakė už „mūsų socialinę imperiją“ (*Gedanken im Kriege*, 1914 m. lapkritis) ir, kaip ir daugelis vokiečių rašytojų, karą vaizdavo kaip „išsilaisvinimą“ – žinoma, tuo atveju, jei Vokietijos imperija pasieks pergalę. Bet jam to dar nepakanka, jis neišsigąsta net ir atviros karinės propagandos. Straipsnyje *Gute Feldpost* („Gerasis karo lauko paštas“, 1914 m. lapkritis) jis rašo be jokių išvedžiojimų: „Šiandien yra vienintelė iš tiesų garbinga vieta – priešais priešą.“ Būtent šios nenuginčijamos nuomonės jis laikėsi iki pat karo pabaigos, nepaisant Verderno ir pozicinio karo, nepaisant didėjančio karo nuovargio Vokietijoje, nepaisant nuo 1917 m. ir Mannų šeimos kasdiniame gyvenime vis stipriau juntamų apribojimų.

Tvyrant visuotinės karo euforijos atmosferai, kritiškai nuomonei vietos neliko. Heinricho Manno romano „Valdinys“ publikavimas laikraštyje buvo sustabdytas, bijant „susidurti su didžiuliais cenzūros sunkumais“, kaip rašė žurnalo *Zeit im Bild* redakcija Heinrichui Mannui 1914 m. rugpjūčio 1 d.: „Dabar didelė visuomeninė institucija negali satyros forma kritikuoti Vokietijos reikalų.“

Vokietijoje Heinrichas buvo išimtis. Jis nepritarė visuotiniu mastu dominuojančiam šovinizmui. Pirmosiomis džiūgavimo dėl karo dienomis jis daugiau tylėjo.

Savo poziciją Heinrichas nepaprastai aiškiai išdėstė esė, 1915 m. lapkritį pasirodžiusioje neutralioje Šveicarijoje, mėnraštyje *Die Weißen Blätter*.

Siekiant išvengti cenzūros, paviršiniu suvokimo lygmeniu Heinricho Manno esė „Zola“ (1915 m. lapkritis) sukurta kaip biografinis tekstas apie prancūzų rašytoją ir aktyvų intelektualą Ėmilį Zola (1840–1902). Tačiau Heinrichas į Napoleono III valdomą Prancūziją perkėlė Vokietijos imperijai Vilhelmo II valdymo laikotarpiu skirtą kritiką: „Imperija, kuri buvo grįsta tik prievarta, o ne laisve, teisingumu ir tiesa, imperija, kurioje buvo tik įsakinėjama ir paklūstama, uždirbama ir išnaudojama ir kurioje žmogus niekada nebuvo gerbiamas, laimėti negali.“ Jis pranašavo Vokietijos imperijos žlugimą: demokratija būsianti „pralaimėjimo dovana“. Tai galima interpretuoti kaip atsaką Thomo Manno esė *Gedanken im Kriege* („Mintys per karą“), kurioje jis pašiepančiai klausė, kaip kas nors galėtų pagalvoti, „kad Vokietijos pralaimėjimas leis ją revoliucionuoti ir padaryti demokratine.“

Galima daryti prielaidą, kad Thomas Mannas su dideliu susidomėjimu skaitė šį ir kitus Heinricho Manno tekstus. Jie neliko be atsako. 1918 m. parašytoje knygos *Betrachtungen eines Unpolitischen* („Nepolitiško asmens svarstymai“) pratarinėje Thomas Mannas savo tekstą vadina „daugiau nei dvejus metus trunkančia ginkluota minčių tarnyba.“ „Protų ir plunksnų kovoje“, kaip jis „Svarstymuose“ vadino savo viešą kivirčą su broliu, žodžiai tapo ginklais – brolių karo įrankiais.

Thomas Mannas „Svarstymuose“ cituoja ilgus esė „Zola“ fragmentus, nes jie „[turi būti] šioje knygoje, kuri persmelkta įsitikinimo, kad kariaujama ne tik dėl galios ir pinigų, bet ir dėl minčių“. Heinrichas vardu neminimas, tačiau jo, kaip „civilizacijos literato“, vaidmuo knygoje nuolat juntamas. Civilizacijos literatu Thomas vadina frankofilo demokrato tipą, kurį kaltino „kūnu ir siela priklausant Antantei“: „Aš sakiau, kad Vokietija turi priešų savo viduje, t. y. pasaulio demokratijos sąjungininkų ir rėmėjų.“

Nuo 1917 m. vasario mėn. buvo leidžiamos išankstinės „Svarstymų“ publikacijos, tačiau visa esė pasirodė 1918 m. rudenį, kai jau nebetruko ilgai laukti iki paliaubų, Vokietijos imperijos pralaimėjimo ir žlugimo. Thomas Mannas savo 1927 m. esė *Kultur und Sozialismus* („Kultūra ir socializmas“) gynė „Svarstymus“ kaip „didžiąją pasitraukimo kovą, vestą visiškai suvoikiant jos beviltiškumą“.

Čia reikėtų paminėti, kad tarp brolių Mannų stojusi tyla, broliško pokalbio nebuvimas sutapo su viena pagrindinių pastarųjų šimto metų Vokietijos istorijos epochų. Jie abu užaugo būtent Vokietijos imperijoje – Liubeke ir Miunchene. Saugomi stiprios valstybės – tai Thomas Mannas

yra pavadinęs „apsaugotu vidiniu dvasiniu gyvenimu“. Tada prasidėjo ketverius metus, nuo 1914 iki 1918 m., trukęs Pirmasis pasaulinis karas, iš esmės sukrėtęs Vokietijos visuomeninę sistemą. Senieji įsitikinimai sulaukė radiklios baigties. Teko užmiršti viską, kas anksčiau buvo duotybė. Pirmoji Vokietijos revoliucija 1918–1919 m. lėmė imperijos žlugimą. 1919 m. Veimare buvo įkurta Vokietijos respublika. Šiandien sunkiai galima įsivaizduoti, kokia tai buvo greita istorinė raida.

Broliai į šiuos įvykius, žinoma, reagavo skirtingai.

Thomas Mannas parašęs tik vieną laišką, o Heinricho Manno atsakymo rastas tik juodraštis. Jis rašytas 1918 m., Vokietijai pralaimėjus Pirmąjį pasaulinį karą. Heinrichas Mannas atsako Thomui Mannui į jo argumentą, kad Heinrichas galys švęsti, nes jis buvęs teisus užimdamas Vokietijai priešišką poziciją. Heinrichas Mannas tam griežtai prieštarauja ir išdėsto savo teoriją, kaip Thomas Mannas suvokia istoriją:

„Man viskas gerai klostosi? Pasaulis griuvėsiuose, 10 milijonų lavonų po žeme. Neblogas paaiškinimas! Tikras pasitenkinimas ideologui! Tačiau aš nesu toks žmogus, kuris tautų kančias ir mirtį pritaikytų prie savo dvasios pomėgių, tik ne aš.“

O tu būtent toks – norėtusi pridurti, nes būtent taip tai reikėtų suprasti! Laiško juodraštis parašytas išmintingai ir žvelgia giliai į Thomo Manno vidų. Heinrichas Mannas įžvelgia, kad istorinė realybė Thomui Mannui matoma ir priimtina tik tada, kai jis ją gali suderinti su savo vidumi ir savo požiūriu. Jis iš tiesų buvo toks žmogus, kuris visus istorinius įvykius turėjo „pritaikyti“ savo vidiniam Aš, ir tik tada jis galėjo patikimai suvokti tai, kas vyksta aplinkui. Savimeilė ir istorija – taip būtų galima apibendrinti šią Thomo Manno santykio su istorija pusę. Heinrichui Mannui šis požiūris buvo visiškai svetimas.

Brolių noras užbaigti šį radikalų ginčą ir greitai esminiai visuomeniniai pokyčiai 1922 m. pradžioje padėjo tašką tokiam užaštrintam brolių karui. Inicijatyvą parodė jaunesnysis brolis. Kai dėl ligos kilo pavojus Heinricho gyvybei, Thomas Mannas pasinaudojo proga ir 1922 m. sausio 31 d. atsiuntė jam gėlių ir atvirutę su susitaikyti kviečiančiais žodžiais.

„Mielas Heinrichai, prašau su šiomis gėlėmis priimti nuoširdžiausius mano linkėjimus – anksčiau Tau jų negalėjau atsiųsti. Išgyvenome daug sunkių dienų, bet dabar sunkiausia jau praeityje ir mes žengsime toliau – kartu, jei Tu širdyje jauti tą patį, ką ir aš.“

xx amžiaus 3-iasis dešimtmetis: susitaikymas ir kova prieš dešiniuosius

Veimaro respublikos gyvavimo pradžioje Heinrichas Mannas buvo viešasis asmuo, laikomas nepriekaištingu šios naujosios demokratijos atstovu.

Pavyzdžiui, 1929 m. rugpjūtį Vilhelmas Herzogas rašė žurnale *Literarische Welt*: „Pačiame jau nebeišnarstomos viešojo gyvenimo korupcijos sukuryje stovi vienas žmogus – tiesus, tvirtas, aukščiausio lygio kritinio proto, nepalenkiamas, nepaperkamas. Tai yra žmogus, vyraujant anarchijai reikalaujantis tvarkos, išlaikantis orumą kvailai įžūlių blefuojančių literatų ir pagyrūniškų neišprusėlių arogancijos apsuptyje, didžiojo kapitalo puikybę atremiantis vien tik nuogu ir aštriu savo dvasios ginklu, per šį nuviliantį pasaulį žengiantis kaip žmogus iš kitos planetos.“

Herzogas pabrėžia išskirtinę Heinricho Manno poziciją, kaip ir jo griežtas moralines pažiūras ir „nepalenkiamumą“. Jis įžvelgia, kad ši pozicija kyla iš Heinricho „laikysenos“, t. y. iš trumpalaikių madų nepaisymo, jo įsišaknijimo XIX amžiuje – Nietzsches, Zola ir Flauberto šimtmetyje, kaip Heinrichas pats dažnai pabrėždavo. Herzogas pastebi ir aštrią Heinricho Manno kritiką kapitalizmui – priekaištus, kad didysis kapitalas pavergė demokratiją, kad iš tiesų respubliką valdą Stinnesai, o ne politikai. Ir pagaliau jis kalba apie Heinricho Manno nešiuolaikiškumą. „Žmogui iš kitos planetos“ telieka vienišam kovoti su įsivyraujančiomis laikmečio tendencijomis. Jam iš tiesų belieka tik dvasinis protestas. Protestas, kuris trečiajame dešimtmetyje, deja, buvo nesėkmingas, bet visgi davė naudos, nes Heinricho Manno kritika pralenkė savo laiką.

Heinrichui Mannui, aistringam respublikos šalininkui, teko susidurti su praraja tarp to, kas skelbiama konstitucijoje ir to, kaip ji iš tiesų įgyvendinama. Jam teko vis giliau suvokti, kad respublika, kaip valstybės forma, kurios jis nuo 1910 m. vis reikalavo žodžiais ir darbais, buvo kupina trūkumų ir neišbaigtumo.

Įtampa tarp idealo ir realybės juntama beveik visuose jo svarbiuose tekstuose ir kalbose, parašytuose trečiajame dešimtmetyje. Heinrichui Mannui teko skausmingai suvokti, kad apie demokratiją lengviau kalbėti ir svajoti, nei ją kasdien įtvirtinti ir ginti konkrečioje realybėje. Tuo jis priartėja prie brolio Thomo Manno, Veimaro demokratijai atsivėrusio tik nuo 1922 m. Kadangi brolių pažiūrų etapai prasilenkia, vėliau ir Thomas Mannas kiek

pavėluotai žengia keliu nuo idealo į realybę, eidamas vyresniojo brolio pėdomis – tačiau kitaip argumentuodamas.

Dar 1919 m. Thomas Mannas aprašo pirmąją pokario Vokietijos utopiją: „Vokietija, kaip kultūra, kaip šedevras, kaip savosios muzikos įsikūnijimas; Vokietija, prilygstanti išmintingai, prisodrintai fugai“ – ši utopija jam lyg „svajonė, kurią vertą svajoti, kuria verta tikėti.“

Tai jau ne ginklais žvanginanti karo metų Vokietija, o menininko Vokietija. Vokietija, kaip „jos muzikos įsikūnijimas“: tai valstybė kaip meno kūrinys, kurioje visi elementai susilieja į harmonišką visumą.

Būtent šis estetika pagrįstas harmonijos siekis nuskamba ir 1922 m. Berlyne sakytoje kalboje *Von Deutscher Republik* („Apie Vokietijos respubliką“). Čia įvyksta radikalus politinis Thomo Manno politinių pažiūrų perversmas – jis viešai pasisako palaikantis Veimaro respubliką. Dėl to jis užsitraukė konservatorių nemalonę ir buvo apkaltintas išdavęs bendrus tikslus.

Bet kokia gi ta demokratija, kurią ėmė remti Thomas Mannas? Jis nepripažino trečiojo dešimtmečio pradžios realybės. Infliacija, valstybės įsisikolinimas ir Rūro srities okupacija – apie tai jis nekalba. Thomas Mannas nebuvo nekritiškas naujosios demokratinės konstitucijos šalininkas. „Veimaro pergamentas“, kaip jis vadino konstituciją, jam visų pirma tebuvo popieriaus lapas, nes „tikrasis nacionalinis gyvenimas“ visada esąs aukščiau abstrakčių formuluočių. Tai, ką jis palaikė Veimaro respublikoje, buvo pati idėja, utopinis idealas respublikos, kurią dar reikia sukurti. Ši „ideali respublika“ vėlgi yra menininko respublika, glaudžiai susijusi su Vokietijos kaip „savos muzikos įsikūnijimo“ idėja, tačiau svarbiu aspektu ją pralenkianti:

„Vokiška ar apskritai germaniška yra [...] humaniško idėja, kurią mes vadinome kartu ir vidine žmogiška, valstybine, aristokratine ir socialine ir kuri tiek pat nutolusi nuo slavų politinės mistikos, kiek ir nuo anarchiško radikalaus tam tikrų Vakarų šalių individualizmo: tai laisvės ir lygybės vienybė, „tikroji harmonija“, trumpai tariant – respublika.“

Čia vaizduojama estetiškas valstybės, kuri – tai yra nauja – suvienija rytų ir vakarų vizijas, utopija. Vokietija, kaip šalis, kuri turi rasti savą kelia tarp iš Švietimo amžiaus kilusių demokratijų, ypač Prancūzijos ir Anglijos, ir Rytų kaimynių, ypač Rusijos. Dar po keleto eilučių išnyra ir sąvoka „vokiškasis vidurys“.

Dabar jau konkrečioje istorinėje realybėje pildosi politinės tokio rango rašytojo, kaip Thomas Mannas, svajos. Utopija dar turėjo pasitvirtinti prak-

tikoje. Todėl Thomas Mannas bando įtvirtinti vidurio idealą istorinėje realybėje. Įspūdingiausias tokio įtvirtinimo bandymas – 1926 m. pasakyta kalba *Lübeck als geistige Lebensform* („Liubekas kaip dvasinio gyvenimo forma“):

„Kai mes sakome „vokiškas“ ir „pilietiškas“ [vok. *bürgerlich* turi ir reikšmę „buržuazinis“ – vertėjos pastaba], mes nelaviname partinio žargonu ir nepataikaujame tarptautinei buržuazijai. Čia vokiečiai neskirstomi į piliečius ir į socialistus. Čia vokiškumas ir yra pilietiškas, pilietiškas didžiąją raide, buvimas pasaulio piliečiu, pasaulio vidurys, pasaulio sąžinė, pasaulio sąmoningumas, nesiblaškantis ir kritiškai iš kairės ir iš dešinės ginantis humanizmo, žmogiškumo, žmogaus ir jo išsilavinimo idėją nuo bet kokio ekstremizmo.“

Šios minties šiuolaikiškumas akivaizdus. Šiais laikais mes tai vėl skausmingai įsisąmoniname. Abstrakčiai mąstant apie „vidurio“ sąvoką, per greitai užmirštama, kad ji apibrėžiama būtent atsiribojant nuo ekstremistinių pakraščių. Tai galioja ir Thomui Mannui. „Vidurys“, apie kurį jis kalba, vis dar yra tas vidurys, kurį jis kuria nuo 1921 m. Tačiau dabar labai sustiprėjusi iš dešinės ir kairės Veimaro respublikai dėl fašistinių ir komunistinių jėgų puolimo kylanti grėsmė. 1926 m. abiejų demokratijos priešų jėgos dar buvo lygios, o artėjant respublikos gyvavimo pabaigai didžiausią grėsmę humanizmui ėmė kelti Hitlerio šalininkai.

Paskutiniaisiais respublikos gyvavimo metais situacija darėsi vis grėsminesnė. Gatvėse tarp dešiniųjų ir kairiųjų grupuočių kasdien kildavo riaušės, o pažvelgę į 1932 m. lapkričio 6 d. rinkimų rezultatus matome, kad 33 proc. palaikė Vokietijos nacionalsocialistinę darbininkų partiją. Thomas Mannas buvo vienas rašytojų, visiškai aiškiai mačiusių, kaip dramatiškai kinta situacija ir atvirai tam priešinosi.

Šiuo klausimu jis sutarė su broliu Heinrichu – vėlyvosios Veimaro respublikos laikotarpis gali būti drąsiai vadinamas brolių Mannų gyvenimo etapu, paženklintu stipriausiu politiniu sutarimu. Abu broliai viešai agitavo prieš nacionalsocialistus. Bet iki pat pabaigos nė vienas nenutuokė, kaip greitai ir siaubingai vystysis įvykiai, Hitleriui perėmus valdžią 1933 m.

1932 m. gegužę Heinrichas Mannas rašė broliui, „kad atviras barbariškumas šioje šalyje neišgalės. Pusėtini jų pasiekimai ir nesiliaujantys grasinimai jau ir taip pakankamai sunkina mūsų veiklą ir reikalauja daug pastangų vien tam, kad išvengtume blogiausio.“

Jau ir prieš tai broliai kartu aktyviai prisidėjo prie Berlyno menų akademijos plėtros. Vyko intensyvus susirašinėjimas, iš kurio matome, kiek daug jėgų ir energijos jie abu tam įdėjo. Heinrichas Mannas 1931 m. netgi buvo paskirtas Poezijos katedros vadovu. O prieš pat žlungant respublikai, Heinrichas laiškė broliui apie savo romaną *Ein ernstes Leben* („Rimtas gyvenimas“) rašo: „Tavo laiškas liks gražiausia ir geriausia, ką man teks skaityti apie savo knygą. Dėkoju Tau. Tu kiekvieną mano gyvenimo akimirką man buvai artimiausias, toks esi ir šįkart.“

Šio laikotarpio broliškuose santykiuose ypatingą dėmesį reikėtų atkreipti į du įvykius. Tai vienos svarbiausių akimirkų jų gyvenime: 1929 m. Thomui Mannui įteikta Nobelio premija ir Heinricho Manno 60-mečio jubiliejus 1931 m. Ši sąsaja svarbi ir tuo, kad per šias labai asmeniškąs temas atsiskleidžia esminis brolių Mannų bendravimo politiniais klausimais aspektas: jų privatus bendravimas labai dažnai buvo reprezentatyvaus charakterio.

Pvz., Heinrichas Mannas, 1929 m. Berlyno radijuje kalbėdamas apie Nobelio premiją, mini Thomo Manno sėkmės psichologiją. Greta pagyrimų jis vardija, kuo brolio kūryba ir gyvenimas skiriasi nuo jo gyvenimo ir kūrybos. Romane „Buddenbrokai“ Thomas Mannas, esą, tobulinęs save. Jaunajam autoriui – tai esą buvę būdinga tiek Thomui Mannui, tiek daugeliui kitų, tiek ir pačiam Heinrichui Mannui – reikėjo rašyti, kad galėtų „išstbulinti save“. Visgi labai greitai prie to prisidėjo kitkas – kai kas, ką Thomas Mannas turėjęs, o Heinrichas Mannas – ne. Thomas Mannas išsikėlė ambicingą tikslą „tobulinti ir savo tautą. Jis, kiek galėjo, ištyrė dvasinės bendruomenės, vardu Vokietija, kilmę ir siekė atitikti šios dvasinės visuomenės polinkius ir tikslus – o jei to jau savaime neleidžianti prigimtis, tada pamažu, tam atsiduodant ir sąžiningai dirbant.“

Tai Heinricho Manno aliuzija į Thomui Mannui artimą rašytojo ir tautos vienybę, kurią brolių nesutarimų pradžioje Heinrichas vertino daug kritiškiau. 1929 m. jis šią vienybę mato dar aiškiau ir be sarkazmo.

„Bet reikėtų žinoti, kad pasaulis šių tyrų, dvasinių dorybių taip lengvai neapdovanos. Realybė ne tokia. Pasaulis kiekvieną tiesą nori išgirsti tinkamu laiku, ne per vėlai, bet ir ne per anksti. Pasaulis nepriima nei rašytojo pasipūtimo, nei griežtų priekaištų. Reikia išlaukti tinkamos akimirkos, jei norime jį nukreipti geresniu keliu. Tam tikrą laiką netgi reikia sekti jo klaidomis ir jas atskleisti. Viso to reikia, kad pasaulis be pasipriešinimo priimtų dvasines dovanas. Jam reikia nuosaikumo, kuris yra išmintinga dorybė.“

Čia labai koncentruotai atsispindi visas brolių santykis. Heinrichas Mannas pasirodo esantis labai geras savo brolio ir paties savęs stebėtojas. To, kad negalima pralenkti savo tautos, jį išmokė Pirmasis pasaulinis karas, 1918–1919 m. Vokietijos revoliucija ir po to įkurta Veimaro respublika. Jis, Heinrichas Mannas, jau labai anksti, kai dar niekas negalvojo, kad tai įmanoma, reikalavo respublikos. Jis Antrojo Reicho gyvavimo laikotarpiu prieštaravo karingų nuotaikų apimtam Thomui Mannui ir rašė jam, kai šis dar skelbė kultūrinį vokiečių tautos pranašumą prieš prancūzus ir anglus. Taip jis pasitraukė į politinę izoliaciją ir negalėjo pakeisti pražūtingai besivystančių įvykių.

Beje, šie politiniai nesutarimai tapo labai aštraus asmeninio konflikto tarp brolių pagrindu. Thomas Mannas, išėjęs klystkelius kartu su visais vokiečiais, buvo jiems artimesnis nei Heinrichas Mannas, kurio požiūris visada labai lenkė laiką. Heinrichas Mannas tai suvokė ir be jokio pavydo pripažino 1929 m., respublikos gyvavimo pabaigoje, didžiausios savo brolio šlovės akimirką. Ir brolio poveikį publikai dabar jis mato ir vertina kitaip, nei per santykių krizę 1914–1922 m. Heinrichas Mannas atskleidžia esminę Thomo Manno kūrybos formulę: „didžiąją sėkmę.“ Jis turi omenyje sėkmę gausiam skaitytojų būriui „perteikti dvasinių tiesų, moralinės atsakomybės ir skonio subtilybių suvokimą, o tai pavyksta tik nedaugeliui.“ Thomas Mannas savo kūryba to pasiekė. „Stebėtinas dvasiško populiarumas: tai yra didžioji sėkmė.“

Heinricho Manno pagyros Nobelio premijos įteikimo proga sulaukia atsakomųjų Thomo Manno pagyrų Heinricho gimimo dienos proga. Thomas Mannas savo *Ansprache an den Bruder* („Kreipimasis į brolių“) šešiasdešimtojo Heinricho Manno jubiliejaus proga kuria broliškos santarvės vaizdinį, pagrįstą Liubeke kartu praleista jaunyste.

„Būti broliais reiškia kartu būti mažais berniukais oriai provincialiaime tėvynės kampelyje ir kartu juoktis iš to oriai provincialaus kampelio.“ Taip Thomas Mannas pradeda savo „Kreipimąsi“. Senasis miestas tampa kertiniu literatūrinio kelio akmeniu, kuris nors ir kritikuojamas, ironizuojamas ir išaugamas, bet niekada nepaliekamas. Šią šventinę dieną svarbiausia, kad kartu pavyko išsaugoti „tvirtą ištikimybę kadaise jaustam realybės nepaliestam nerimtumui“.

Bet Thomas Mannas neapsiriboja šiuo ironiškai harmoningu žvilgsniu į jaunystės Liubeką, jis kalba konkrečiau, susiedamas praeities miestą su

aktualiomis vėlyvosios Veimaro respublikos problemomis. Primenu, mes kalbame apie 1931 metus. Šiandienos Liubekas – tęsia jis – turįs „socialdemokratinių pažiūrų merą“ ir „komunistų frakciją miesto taryboje“ – tai „moderni norma“, kuri jų protėviams tikrai būtų buvusi įtartina. Netrukus Thomas Mannas nupasakoja Veimaro respublikos istoriją. Liubekas *pars pro toto* atspindi pokyčius Vokietijoje po Pirmojo pasaulinio karo: perėjimą nuo konservatyvios autoritarinės valstybės prie respublikos, kurios Reichstage kartu sėdi socialdemokratai ir komunistai.

Jie abu artėjant Veimaro respublikos griūčiai politinėse kalbose ir esė visomis jėgomis priešinosi vis aršiau respubliką puolančiam nacionalsocializmui. Pavyzdžiu galimą pateikti Thomo Manno kalbą darbininkams Vienoje 1932 m. Jo analizė, deja, vėl atrodo labai aktuali:

„Aš ryšį su gimtine, tėviške, tėvyne ir tautos kultūra apibūdinau kaip natūralų faktą, kuris šia prasme yra šventas ir nesugriaunamas. Nepaisant to, politiniame ir socialiniame gyvenime nacionalinė idėja šiandien jau negali pasisavinti valdžios, ateities.“

Bet jis taip pat žino, kad kairiųjų judėjimas nesustabdys nacionalsocializmo ir tikisi, kaip ir jo brolis Heinrichas, kad nuosaikieji dešinieji sustabdys Hitlerį ir suteiks socialinei respublikai laiko atsigausti. Deja, tai buvo bergždžia viltis, kaip galime konstatuoti šiandien, žvelgdami į praeitį.

1933 m. Hitlerio pučas reiškė Respublikos pabaigą. Nuo tada broliai Mannai gyveno užsienyje. Heinrichas Mannas, miręs 1950 m., pirmiausia gyveno Prancūzijoje – Nicoje, po to JAV – Los Andžele. Thomas Mannas gyveno Ciuriche, vėliau Prinstone ir Los Andžele, o gyvenimo pabaigoje iki mirties 1955 m. – prie Ciuricho ežero.

Pabaigoje dar norėčiau atkreipti dėmesį į svarbią „Kreipimosi“ gimimo dienos proga mintį. Thomas Mannas aprašo ir brolio literatūrinę kūrybą ir rašo tomis pačiomis sąvokomis, kaip ir anksčiau. Nors tada jis viską, kas nevokiška, o pavyzdžiui prancūziška, vertino neigiamai, dabar, kilus grėsmei Veimaro respublikai, jo požiūris teigiamas.

„O taip, ši prancūziškojo išsilavinimo meilės viešpatija yra nevokiška, ji nuspalvina tavo literatūrinį tembrą, lemia tavo prozos intonaciją, manieras – nevokiška tos rezignacijos prasme, kuri tam tikras savybes – šviesumą, gyvybingumą, taiklumą ir spindesį, kritiką, spalvingumą, jausmingą dvasingumą, psichologinį instinktyvumą, artistišką išradingumą – nori pašalinti iš vokiškumo sąvokos ir teigia, kad jam tai tiesiog nepridera. Bet jeigu

visgi pridera? Jei tai sukurta Vokietijoje ir prancūzai to negalėtų padaryti geriau, kas tada? Ar tai, išplečiant nacionalines galimybes, neturėtų būti pasitenkinimo objektas ir proga ištarti: „Ar matote, mes taip irgi galime“?“

Čia atsiskleidžia ilgas kelias, nueitas Thomo Manno per trisdešimt metų. Dabar, Vokietijoje vis labiau stiprėjant nacionalsocializmui, kai reakcingos tendencijos pradeda kelti grėsmę respublikai ir broliams Mannams, brolio literatūrą jis vertina jau kitaip. Tai vis dar šiuolaikiška, tarptautinė, kūniška, juslinė literatūra. Išvados lieka tos pačios. Bet tai, ką jis 1903 m., žvelgdamas iš konservatyvios vokiškos pozicijos, atmetė, šiandien jis jau giria, žvelgdamas europietiškomis respublikos rėmėjo akimis. Ypatingose brolio savybėse jis įžvelgia galimybę literatūrai ir alternatyvų planą aktualiai kultūros politikos situacijai. Tad jis reziumuoja:

„Iš tiesų, apie tai, kas vokiška, kas gali būti vokiška, ir kokią vietą tavo kūryba užims Vokietijos formų istorijoje, pagaliau spręs ne tie, kurie šiandien nepelnytai pretenduoja apibrėžti tikrai ne paprastą vokiečio sąvoką.“

Broliams Mannams Veimaro respublikos gyvavimo pabaigoje savo literatūrinį ir politinį indėliu nepavyko išsaugoti pirmosios Vokietijos respublikos. Nepadėjo nei jų raštai, nei kalbos. Hitleriui perėmus valdžią, žodžio lasivė ar laisvi pasisakymai greitai buvo uždrausti ir baudžiami.

Visgi būtų klaidinga sakyti, kad brolių Mannų veikla buvo beprasmė. Savo kovą prieš nacionalsocializmą jie tęsė egzilėje. Broliai išvyko į užsienį, nes tik ten toliau galėjo gyvuoti demokratiška ir kultūrą palaikanti Vokietija.

Arba, tariant Thomo Manno žodžiais, kurie nuskambėjo jo egzilės Amerikoje pradžioje 1938 m.:

„Ten, kur aš, ten ir Vokietija. Vokiškąją kultūrą nešiojuosi savyje.“

(„Where I am, there is Germany. I carry my German culture in me“.)

Taip buvo užtikrintas tęstinumas. Tad geroji Vokietijos pusė ir 1933–1945 m. toliau gyvavo, įkūnyta dviejuose broliuose – didžiuose rašytojuose. Jų įdirbį buvo galima tęsti po 1945 m., nors ir ne be trikdžių ir sunkumų. Bet tai jau yra kita istorija, kurios Jums šiandien negaliu papasakoti.

Pranešimas skaitytas 2018 m. liepos 15 d.

Iš vokiečių kalbos vertė Jūratė Žukauskaitė